

© Дунаєва Г. О.

27. Про А. Двенадцать уроков по истории / Антуан Про ; [Пер. с франц. Ю. В. Ткаченко]. — М. : РГГУ, 2000. — 333 с.
28. Ракитов А. И. Историческое познание: (Системно-гносеологический подход) / Анатолий Ильич Ракитов. — М. : Политиздат, 1982. — 303 с.
29. Репина Л. П. Вызов постмодернизма и перспективы новой культурной и интеллектуальной истории / Л. П. Репина // Одиссей. Человек в истории. — 1996. — М. : Coda, 1996. — С. 25–38.
30. Репина Л. П. Смена познавательных ориентаций и метаморфозы социальной истории. [Ч. 2] / Л. П. Репина // Социальная история. Ежегодник, 1998/99. — М. : РОССПЭН, 1999. — С. 7–38.
31. Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней) / Юрий Иванович Семенов. — М. : Современные тетради, 2003. — 776 с.
32. Смоленский Н. И. Проблемы теоретического плюрализма / Н. И. Смоленский // Новая и новейшая история. — 1998. — № 1. — С. 6–18.
33. Стрелков В. И. К онтологии исторического текста: некоторые аспекты философии истории Ф. Р. Анкерсмита / В. И. Стрелков // Философия и современные проблемы гуманитарного знания. — 2000. — Вып. 2. — С. 123–138.
34. Тош Д. Стремление к истине: Как овладеть мастерством историка / Джон Тош ; [Пер. с англ. М. Л. Коробочкин]. — М. : Весь мир, 2000. — 294 с.
35. Уилсон Э. О. Возобновляя поиски, начатые Просвещением [Электронный ресурс] / Э. О. Уилсон // Интеллектуальный форум. — 2001. — 5-й выпуск. — Режим доступа: if.russ.ru/2001/5/20010626_w.html
36. Філософія: Підручник / [Бичко І. В., Бойченко І. В., Табачковський В. Г. та ін.]. — [2-ге вид., стереотип.]. — К. : Либідь, 2002. — 408 с.
37. Философия истории. Учебное пособие. [Под ред. А. С. Панарина]. — М. : Гардарики, 1999. — 432 с.
38. Хассан И. Культура постмодернизма / И. Хассан // Современная западноевропейская и американская эстетика. Антология. — М. : КДУ, 2002. — С. 113–123.
39. Юдельсон А. В. Реферат: The Postmodern History Reader // Образы историографии. [Под ред. А. П. Логунова]. — М. : РГГУ, 2001. — С. 303–319.
40. Ястребицкая А. Л. О культур-диалогической природе историографического / А. Л. Ястребицкая // Выбор метода: Изучение культуры в России 1990-х годов. — М. : РГГУ, 2001. — С. 40–48.
41. Ящук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій. Навчальний посібник / Тамара Іванівна Ящук. — К. : Либідь, 2004. — 536 с.

Дунаєва Г. О. — аспірантка кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК 321.01

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Статтю присвячено дослідженню феномену політичної відповідальності, аналізу її соціальної та конституційно-правової складових. Визначено місце та роль інституту політичної відповідальності у процесі модернізації влади та демократизації суспільства.

Ключові слова: *політична відповідальність, урядування, конституційна відповідальність, політична діяльність.*

ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА УРОВЕНЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена исследованию феномена политической ответственности, анализа ее социальной и конституционно-правовой составляющих. Определено место и роль института политической ответственности в процессе модернизации власти и демократизации общества.

Ключевые слова: *политическая ответственность, управление, конституционная ответственность, политическая деятельность.*

FACTORS OF INFLUENCE ON THE LEVEL OF POLITICAL RESPONSIBILITY IN MODERN SOCIETY

The article deals with the phenomenon of political responsibility, to analyze its social and constitutional and legal structure. The place and role of political responsibility institute in the process of government's modernizing and democratization of society.

Key words: *political responsibility, governance, constitutional responsibility, political activity.*

Актуальність теми даної статті обумовлена системними політичними, економічними, соціальними змінами, які відбуваються у процесі демократизації політичної взаємодії на пострадянському просторі. На сучасному етапі особливої ваги набувають проблеми політичної відповідальності у процесі формування глобального інформаційного простору, становлення інститутів громадянського суспільства, верховенства права.

Наукове розуміння відповідальності відрізняється від інтерпретацій у повсякденному житті. Так, на думку польського філософа Л. Колаковського, «У щоденній мові ми вживаємо це слово в кількох споріднених між собою, але не ідентичних значеннях. Ми говоримо, наприклад, про відповідальність у технічному чи правовому сенсі, коли йдеться про поділ праці: в цьому значенні бути відповідальним означає виконувати певну визначену для нас роль, опікуватися якимось завданням чи організацією. Відповідальність у цьому сенсі містить у собі поняття обов'язку, але не обов'язково морального: можна бути відповідальним за корабель, за машину, за фабрику, за державу, за підготовку терористичного акту тощо. Іноді бути відповідальним означає бути винуватцем якогось вчинку чи події... виконавцем якогось учинку (у емпіричному сенсі)» [1, с. 130].

Феномен політичної відповідальності відіграє важливу роль у становленні сучасної системи урядування, підвищенні ефективності діяльності інститутів влади та громадянського суспільства. Політична відповідальність реалізується у сфері політичної діяльності, а її рівень пов'язується із типом політичного режиму, політичною активністю громадян, діяльністю незалежних мас-медіа, політичною свідомістю та культурою тощо.

Політична відповідальність напряму залежить від форми урядування. Так, «Розвинута форма демократичного врядування передбачає наявність і взаємодію двох основних складових елементів: особистої свободи громадян і ефективної політичної влади, яка формується колективною волею громадянського суспільства, контролюється суспільством...» [2].

Одним із головних факторів, який сприяє підвищенню рівня політичної відповідальності, виступають демократичні політичні цінності. На думку українських авторів В. Шахова та В. Мадіссона, «Як суспільна цінність демократія виступає як світогляд, громадський ідеал, синонім свободи... Принципи індивідуалітету, більшості і меншості, наявності політичних прав і свобод, соціально-економічних прав, поділу і автономії гілок влади, презумпції невинуватості, гласності, багатопартійності, виборності основних органів влади та ін. та їх послідовне застосування в політичній практиці є ознакою реалізації демократії як соціальної цінності» [3, с. 63].

Дослідження політичної відповідальності потребують аналізу здобутків політичної науки, теорії управління, права, публічної політики, філософії, соціологічної науки, економічної теорії, застосування міждисциплінарного підходу, охоплюють широке коло наукових дисциплін та проблем. Феномен відповідальності займає місце у структурі соціальної дії, відноситься до сфери політичної діяльності та організації. Саме тому необхідно звернутись до класичних робіт, в яких розкриваються проблеми соціальної структури, управління та політики. Зокрема, це дослідження В. Андрущенка, К.-О. Апеля, Р. Арона, М. Вебера, Р. Дарендорфа, П. Дракера, Е. Дюркгейма, Г. Зімеля, Г. Йонаса, Т. Парсонса, П. Сорокіна, М. Михальченка, Я. Щепанського та ін.

Серед досліджень політичної відповідальності можна відзначити роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як С. Балан, В. Виноградов, М. Головатий, Т. Зражевська, І. Коліушко, В. Колпаков, Д. Лук'янець, С. Наумкіна, О. Мельник, Ю. Тихомиров, Р. Павленко, В. Туранов, Н. Самуїлик, М. Солодка, В. Торяник, Ф. Рудич, І. Кресіна, О. Скакун, В. Шаповал, Н. Янюк та ін.

Чинне законодавство відносно сфери політичної відповідальності складається з Конституції України, Законів України «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про Кабінет Міністрів України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» та ін.

У структурі відповідальності виділяють такі компоненти, як суб'єкт відповідальності, інстанція відповідальності, об'єкт і предмет відповідальності, час і простір відповідальності тощо. На думку української дослідниці О. Тітаренко, яка обґрунтовує розрізнення двох типів відповідальності суб'єктів управління — вертикальної і горизонтальної, «межі відповідальності суб'єкта управління визначаються характером впливу суб'єкта на об'єкт і сутнісними характеристиками як суб'єкта, так й об'єкта управління, а професійну відповідальність можна представити як зовнішню сторону відповідальності суб'єкта управління, а моральну відповідальність — як внутрішню» [4, с. 16].

Реалізація політичної відповідальності пов'язана із довірою (не-довірою) громадян до влади, а політичні актори зобов'язані забезпечувати постійний зв'язок із громадою, спільнотою, суспільством в цілому. Рівень відповідальності визначається як діяльністю владних інститутів, так і розвиненістю громадянського суспільства, наявністю незалежних мас-медіа, регулярними та вільними виборами.

З метою забезпечення ефективних раціональних реформ у політичній сфері, постає питання перегляду принципів та методів політичної та правової відповідальності представників влади, що є невід'ємною частиною їх правового статусу та політичної діяльності. У сфері політико-владних відносин наявний тісний зв'язок між індивідуальною відповідальністю представників влади, їх персональною компетентністю та повноваженнями інститутів влади. Саме тому досить часто політичну відповідальність напряму пов'язують зі статусом державного діяча.

В цілому, політична відповідальність достатньо багатозначний термін, який пов'язується з дотриманням акторами політичних норм та зобов'язань щодо реалізації певної політичної та соціально-економічної програми у процесі політичної діяльності, з визначенням сутності суспільного інтересу (реалізації якого має відповідати діяльність політичного актора) та правових наслідків (санкцій) у разі порушення зв'язку «влада — суспільство». Про це свідчить розмаїття визначень поняття «політична відповідальність» у науковому дискурсі. Наведемо декілька визначень, які, на нашу думку, є взаємопов'язаними:

– здатність суспільства (інститутів громадянського суспільства) застосовувати санкції проти тих політичних акторів (індивідуальних або колективних), які не виконали виборчих зобов'язань. До таких санкцій політичного характеру належать негативна суспільна оцінка на політичних виборах, громадська недовіра, ініціювання процедури застосування правових санкцій. Це так звана «пряма» ретроспективна відповідальність;

– вид публічної відповідальності, що настає через неналежне виконання посадових обов'язків. Це політична відповідальність не лише перед суспільством, а й перед парламентом, керівництвом держави, уряду, органів місцевого самоврядування тощо;

– ресурс впливу суспільства на владу, яка має колективний характер (органи державної влади, політичні партії, організації). У парламентських країнах — механізм усунення уряду від влади, якщо він втрачає довіру парламентської більшості;

– система політико-правових норм у трикутнику «громадянин — суспільства — влади», порушення яких передбачає негативні моральні, виборчі та правові наслідки. До таких норм відносяться толерантність, компроміс, транспарентність, публічність, плюралізм та ін.;

– необхідна складова політичної діяльності, яка стосується оцінки морального, психологічного, політичного стану політичних акторів, яка оснований на упевненості громадян у їх професійності, компетентності, патріотизмі, чесності;

– відповідність політичної діяльності акторів їх виборчим обіцянкам та вимогам суспільного інтересу, обов'язок звітувати перед суспільством. Форми відповідальності поділяються на суспільну (ставлення суспільства до дій індивіда) та індивідуальну (реакція індивіда на суспільні вимоги).

Враховуючи, що у Конституції України закладено механізм розподілу влади та повноважень, інституційно закріплено владний баланс (у вигляді системи стримувань та противаг), то у правовому полі гарантією демократичного урядування виступає взаємна відповідальність різних органів та гілок

влади, таких як виконавча, законодавча та судова. У цьому контексті, поняттям, що пов'язує політичну та юридичну відповідальність, виступає «конституційно-правова» відповідальність. Вона є «юридичною відповідальністю політичного характеру» (О. Мельник) та означає, що в разі негативної оцінки державою діяльності певної посадової особи відбувається покарання, яке регулюється правовідносинами, наслідком чого є застосування до правопорушника відповідної санкції. З іншого боку, конституційно-правова відповідальність настає за результатом політичних дій та рішень посадової особи, вона є проявом політичної відповідальності.

У будь-якому випадку політична активність громадян полягає не лише в участі у голосуванні під час виборчих кампаній. Активна громадянська позиція, яка сприяє формуванню простору політичної відповідальності у взаємодії влади та громадян, проявляється у зацікавленості політикою, обізнаності та інформованості щодо дій політичних акторів. Вона має такі форми, як участь у діяльності громадських організацій та рухів, політичних партій та організацій, електоральна участь та протестна поведінка. Демократичний конформізм громадян як комплексне явище може призвести до зниження рівня відповідальності політичних акторів, відчуження влади від суспільства.

В Україні цьому сприяють наступні чинники:

- зменшення ролі ідеологій у політичному житті;
- перетворення політичних партій у «машини для голосування», руйнування зв'язку між осередками партій та місцевими громадами;
- впровадження пропорційної виборчої системи на виборах до Верховної Ради України у 2006 та 2007 роках, що призвело до відчуження депутатів від виборців на місцях та фактично унеможливило процедуру відкликання депутатів;
- практична відсутність безпосередньої політичної взаємодії у системі «громадяни — влада», домінування у політичному просторі опосередкованих форм політичної комунікації;
- медіатизація політики, підпорядкування діалогу між політичними акторами критеріям «формату» телевізійних шоу-програм та «рейтингу» каналів;
- недостатня розвиненість та дієвість інститутів громадянського суспільства;
- недосконалість правових процедур реалізації принципу відповідальності (зокрема, імпичменту, відкликання депутатів та ін.).

Слід відзначити, що правові механізми часто втрачають дієвість, якщо немає глибокого зв'язку між мораллю конкретного суспільства, державних посадовців, окремого громадянина, усвідомлення ними рівня політичної відповідальності. Варто погодитись із тим, що «...люди з моральних причин здійснюють вчинки, які караються законом, і навпаки: часто відчують провину за вчинки, які за законом є безкарними...» [1, с. 130].

З іншого боку, у поставлених країнах криза відповідальності проявляється найбільше якраз у моральній площині та полягає у відсутності ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, демократичних традицій діалогу влади та суспільства, готовності прислухатись до моральних авторитетів (на кшталт В. Гавела, А. Сахарова).

Радянський політичний режим зруйнував «досвід» відповідальності у суспільстві. Слушно зауважує з цього приводу Л. Колаковський: «Якщо досвід і сама ідея відповідальності вже загинули, штучно воскресити їх не вдасться... страх і рефлексії не є достатньо сильними, щоб утримати порядок прав і обов'язків» [1, с. 131].

Таким чином, в Україні політична відповідальність стосується як сфери вертикальної політичної взаємодії (органи влади — громадяни), так і горизонтальної (комунікація між різними владними інститутами). Передусім, ця проблема актуалізується у зв'язку із розподілом повноважень у трикутнику «Президент — уряд — Верховна Рада», сфери відповідальності органів місцевого самоврядування, інституціоналізації політичних еліт та лідерства, розвитку громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колаковський Л. Мої правильні погляди на все / Л. Колаковський; [Пер. з пол. С. Яковенка]. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. — 280 с.
2. Ситник П. Суб'єктний вимір демократичного врядування / П. Ситник, А. Дербак // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю. — Київ, 30 травня 2008 року / [за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна]. — К.: НАДУ, 2008. — Т. 1. — С. 3–5.

© **Іванов Є. В.**

3. Тітаренко О. Г. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) / О. Г. Тітаренко // Дис. канд. філос. наук: 09.00.03. — Харківський соціально-економічний ін-т. — Х., 2006. — 200 с.
4. Шахов В. Демократія як суспільна цінність і чинник державного управління / В. Шахов, В. Мадіссон // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 30 травня 2008 року / [за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна]. — К.: НАДУ, 2008. — Т. 1. — С. 63–65.

Іванов Є. В. — кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, філософії та права Одеської національної академії харчових технологій.

УДК: 165:316

ГНОСЕОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ДОРОБОК АРИСТОТЕЛЯ

На основі вивчення праць Арістотеля проаналізовано його погляди на гносеологію соціального управління, причому значну увагу приділено онтологічному, структурному, етичному, функціональному та утилітарному рівням пізнання даного феномена.

Ключові слова: *рівень пізнання, соціальне управління, суспільство, держава.*

ГНОСЕОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛЕННЯ: ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ АРИСТОТЕЛЯ

На основе изучения работ Аристотеля проанализированы его взгляды на гносеологию социального управления, при этом большое внимание уделено онтологическому, структурному, этическому, функциональному и утилитарному уровням познания данного феномена.

Ключевые слова: *уровень познания, социальное управление, общество, государство.*

GNOSSEOLOGY OF SOCIAL CONTROL: ARISTOTLE'S PHILOSOPHIC HERITAGE

Aristotle's views on the epistemology of social administration, with great attention paid to the ontological, structural, ethical, functional and utilitarian levels of cognition of this phenomenon are analyzed based on the study of his works.

Key words: *level of cognition, administration, society, state.*

На сьогоднішній день філософія управління є загально визнаним напрямком розвитку філософського знання. Питання, пов'язані з нею, розглядаються на регіональних, всеукраїнських і міжнародних конференціях, відбувається активний обмін думками серед вченого співтовариства, видаються монографії, статті і навіть підручники. Це й не дивно, оскільки проблеми соціального управління в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. стали не просто злободенними, а надважливими. Від їх вирішення залежить не просто прогрес людського суспільства, а його виживання в реаліях сучасного світу. Особливо актуальними уявляються проблеми гносеології управління, оскільки їх дослідження дозволяє осмислити сутність соціального управління, його завдання та проблеми, пов'язані з ним. В цьому ракурсі звернення до наукового доробку Арістотеля уявляється логічним і цілком виправданим, так як осмислення і переосмислення античної філософії завжди надавало імпульс для розвитку філософських знань в конкретній історичній ситуації.

За декілька тисячоліть, що відділяють нас від Арістотеля, його спадок досліджувався багатьма філософами. Не заглиблюючись у філософську історіографію, необхідно згадати, що великий внесок в осмислення філософії Стагірита зробили Р. Пельман, А. М. Чанишев, О. Ф. Лосев,